БІБЛІОТЕКА «САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ»
Випуск 2.

Др. МИКОЛА АНДРУСЯК
професор історії України на УВУ

Назва „Україна“

Чікаґо 1951

Накладом Видавництва «Самостійна Україна»

БІБЛІОТЕКА «САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ»
Випуск 2.

Др. МИКОЛА АНДРУСЯК
професор історії України на УВУ

Назва „Україна“

diasporiana.org.ua

Чікаґо 1951

Накладом Видавництва «Самостійна Україна»

Відбитка з журналу «Самостійна Україна»
чч. 10—11 і 12 з 1950 р. і чч. 1, 2, і 3 з 1951 р.

I. ХТО МАЄ ПРАВО ДОСЛІДЖУВАТИ НАЗВУ «УКРАЇНА»

В своїх цінних «Думках про назву «Україна» [1]) проф. Микола Г. Гайдак переповів становище речника «окраїнної» теорії походження назви «Україна» Ярослава Рудницького, який «заявляє: що ніхто не має права критикувати певних тверджень висловлених фахівцями». Слушно завважив до того М. Гайдак, що «погляди мусять розбиратися не після того, хто їх сказав, але після того, що вони дають нового, і на скільки вони правдиві». Бо добрий фахівець не боїться критики, чи то з боку фахівців, чи тим більше з боку нефахівців. Який же є «фахівець» Ярослав Рудницький?

За рекомендацією секретаря Секції Мовознавства УВАН у Нью-Йорку В. Чапленка [2]) Ярослав Рудницький є «єдиний наш ономаст (назвознавець), автор численних уже праць з царини топоніміки». Ці «численні праці» Яр. Рудницького з ділянки ономастики — це неповні зібраним матеріялом часописні статті в роді надрукованої в «Роді та Знамені» (ч. 3 — 1944, с. 25—7 і ч. 4. — 1944, с. 37—8) статті про рідкісні ймена слов'янського назовництва в українському назовництві, де наведено 18 імен; при імені «Станислав», слід додати, що так називалися: один з синів Володимира Великого та професор і доцент

---

[1]) «Самостійна Україна», червень-липень 1950. Р. III, ч. 6—7, с. 20—22.

[2]) **«Прилюдне засідання Секції Мовознавства УВАН»**, «Свобода», Джерзі Сити 14 червня 1950, ч. 136 та **«Справлення помилки»**, «Свобода», з 23 червня 1950, ч. 144.

права на львівськім університеті: др. Станислав Дністрянський (згодом на УВУ в Празі) і др. Станислав Старосольський. До імені «Вячеслав» слід додати, що відомі 4 князі Рюриковичі з таким іменням, а серед Рюриковичів подибуються ще й такі рідкісні імена: Вишеслав, Болеслав, Судислав (сини Володимира Великого), Брячислав, Всеслав (його внук і правнук), Святоша і Володар чоловічі, та Предслава, Доброніга жіночі; реґентом у Галичі в 1214—15 рр. був боярин Володислав Кормильчич та словянське імя Маркіяна Шашкевича було «Руслан», був теж отаман УГА: Богуслав Шашкевич.

Яр. Рудницький писав докторську дисертацію з ділянки ономастики в другого професора славістики на львівськім університеті Ташицького, щоб не писати її з ділянки мови чи літератури в проф. Янова; виконана під доглядом проф. Ташицького розвідка Ярослава Рудницького про назву «Стрий» була друкована в «Ензику Польскім» й після того він її реферував на засіданні комісії старої історії України Історичної Секції НТШ у Львові та відтак він переклав її на українську мову для Наукового Збірника на пошану проф. Івана Огієнка. Методологічно розгляд назви «Стрий» не різнився від розгляду назви «Знесіння», який виконав автор цих рядків на 5 років перед тим. [3]) Що історики занималися топономастикою, про це свідчить основна праця російського історика Н. Барсова про топографію нашого початкового літопису. Зі статті Ярослава Рудницького про «перший український назвознавчий з'їзд на еміґрації» в Ашафенбурзі (Німеччина) довідуємося, що крім нього доповідали проф. Аркадій Животко (До топоніміки українських земель Вороніжчини) та проф. Володимир Січинський (Про назву Роксоляни), були зголошені на цей з'їзд доповіді: археолога проф. Ярослава Пастернака (Походження назви Галичина) й історика Володимира Мацяка (Методологічні завваги на пограниччі історії й топоніміки) [4]) і тоді Ярослав Рудницький нічого не противився, що топономастикою займаються мистецтвознавець, археолог і історик.

[3]) М. Андрусяк: **«З минулого Знесіння»**, Львів 1932.

Як мовознавець Ярослав Рудницький основує свої статті на основних працях проф. Степана Смаль-Стоцького (Граматика української мови), О. Синявського (Норми української мови), М. Грунського та П.Ковалева (Граматика української мови) та інших українських мовознавців. Коли ж хоче доповнити їх матеріяли власними міркуваннями, як от у своїй габілітаційній праці на УВУ в Празі про функції наголосу в українській мові, то робить помилки хочби в тому, що дає польський наголос українським назвам міст: Богуслав, Борислав, Ярослав. [5])

Розглядаючи проблему назви «Україна» Ярослав Рудницький хотів пописатися «ревеляціями», утотожнюючи за німецьким славістом Максом Фасмером його вияснення назви «анти» як «крайнього народу» (ґренцфольку) з назвою «українці». В «Енциклопедії Українознавства» (с. 14) він утотожнює ці дві назви ще «з історичних, географічних, ономастично-філологічних і інших міркувань», також у полеміці з проф. Січинським немає для нього «ніодного історичного, фолкльорного, географічного чи мовознавчого арґументу»[6]), але після оповіщення моєї доповіді про назву

[4]) **Рід та Знамено»,** зош. 4, 1944, с. 44.

[5]) Друкована в **«Науковому Збірнику УВУ в Празі»**, т. III, 1942, пор. мою рецензію в **«Пробоєм»**, Прага 1942, Р. IX, кн. 11, ст. 667—8.

[6]) **«Ще в справі назви «Україна»**, «Америка», Філядельфія, ч. 13, з 17 лютого 1950.

«Україна» [7]) Ярослав Рудницький почав звужувати своє назвознавство до частини «лінґвістики, а не історії, етнографії, географії чи мистецтвознавства» [8]). Проте він, не маючи за собою справжнього елементарного лінґвістично-назвознавчого вишколу, ховається за етнографа д-ра Зенона Кузелю, хоч цей за його підшептом подав у зладженому ними українсько-німецькому словнику (Берлін-Ляйпціґ 1943) німецьке значіння назви «Україна» у виді «Ґренцлянд», тотожне з «окраїною» та відсилає до тих істориків, що за Самійлом Ґрондським виводили «Україну» від «окраїни» (М. Грушевського, І. Крип'якевича, Д. Дорошенка). До цих істориків зайняв критичне становище автор цих рядків у своїй розвідці про назву «Україна» (Прага 1941), яку перед друком реферував перед габілітаційною комісією професорів УВУ в Празі в лютому 1941 р., в якій засідав проф. Дмитро Дорошенко, що без замітів приняв до відома виводи автора. Бож згадані історики не розв'язали питання назви «України» тому, що не попав їм у руки матеріял, який узяв під увагу автор цих рядків. Це не є докором під їх адресою, бо вони розвязали багато інших питань з історії України і в тому полягає поступ у наукових дослідах, що нові дослідники історії добавляють до основ української історіографії, які поклав своєю схемою історії України та 10-томовим її обслідуванням проф. Михайло Грушевський. В дискусії на тему назви «Україна» в Американському Відділі НТШ в Нью-Йорку 1 квітня ц. р. проф. Микола Чубатий сказав спершу хибно, що проф. Грушевський тому не розвязав назви «Україна», що не був мовознавцем, адже батько сьогочасної української історіографії, що написав 5 томів історії української літератури, яку без замітів прийняли українські філологи до свого вжитку та висловлював свої цінні гадки в справі одностайности української літературної мови [9]). Далі заявив проф. Чубатий, що тема «дискусії є пограничною між філологією, історією та географією. Треба отже розслідити, як це питання стоїть у мові, історії та географічних назвах. Тут філолог у своїх виводах повинен послуговуватись лише аргументами філологічної натури, а історик доповняти фактами появи цієї назви». Подібно висловився й проф. Пантелеймон Ковалів, що «є за розмежуванням дослідів мовознавців і істориків з тим одначе, що повинні користуватись вислідами одні одних» [10]). Я є проти такого розмежування, бо й історик-дослідник минулого України, й мовознавець-дослідник розвитку її мови мають ті самі джерела — памятки української мови. Без знання української мови в її історичному розвитку історик не може досліджувати історії України і навпаки, мовознавець мови без знання історії її памяток. А тимчасом Ярослав Рудницький, що хотів довести докази на обоснування своєї «окраїнної» теорії памятками з XV ст. виказав їх незнання, покликуючись на Іпатський список, [11]) бож це є найстарша збережена копія Початкового («Повісті временних літ» з поч. XII ст.), Київського (з кінця XII) і Галицько-волинського (з XIII ст.) літописів і коли ми з двох останніх цитуємо назву «Україна» у віднесенні до років, під якими ця назва появляється (1187, 1189, 1213, 1268, 1280 і 1282),

---

[7]) **«Наш Вік».** Торонто 10—17 червня 1950, ч. 24—25.
[8]) Тамже ч. 29, з 22 липня 1950 **«Ще в справі назви «Україна»**, та **«Українці й «Україна»**, «Новий Шлях», ч. 61, Винипеґ 12 серпня 1950 р.

[9]) **М. Андрусяк: «До справи одної літературної мови й одностайного правопису»**, «Діло», Львів 1936, ч. 5.
[10]) **«Дискусія на тему «Назва України» на науковому засіданні НТШ»**, «Свобода», 3 червня 1950, ч. 127.
[11]) «Наш Вік», з 22 липня 1950, ч. 29.

то не можемо цих цитатів удруге надуживати як джерела до XV ст. З того ясно виходить, який елементарний назвознавчий вишкіл має Ярослав Рудницький, тимто з його «дослідів» над назвою «Украна» користати, значить поповнювати ту саму помилку, яку поповнили відповідні команди в УГА, коли приняли на службу одного лікаря-румуна, про якого згадує пок. отаман др. Степан Шухевич у своїх цінних «Споминах». Ярослав Рудницький хотів легко спершу причіпити німецьку теорію Фасмера, що українці — ґренцфольк, «Україна» — «Ґренцлянд», колиж йому не вдалося, пише, що «йому справа назви «Україна» не виглядатиме такою легкою... а проблемою, яка вимагає довших студій», очевидно, він повинен це віднести до себе, бо й до нього можна віднести слова Шевченка:

«Якби ви вчились так, як треба,
То й мудрість би була своя».

Яким же моральним правом міг непідписаний звітодавець «Американського Відділу НТШ при праці» [12]) подати прізвище: «Я. Рудницький» в скобках під реченням: «Назвою «Україна» займалась докладно дискусія філологів та істориків які прийшли до переконання, що тільки спільна синтеза вирішить питання». При своїй 80% симпатії до філологів він, як старший історик, повинен знати більше від 40-літнього Ярослава Рудницького, який не може знати, що пок. природник Іван Верхратський, дійсний член Математично-природописно-лікарської секції НТШ поклав основи під галицько-українські діялектологічні досліди, та пок. Володимир Охримович, до якого розвідки «Про виголос і наголос слова «Україна» (записки НТШ т. CXXXIII, Львів 1922)

[12]) «Свобода», з 21 липня 1950, ч. 167.

відсилає мене непотрібно Ярослав Рудницький, був дійсним членом історично-філософічної секції НТШ. З того ясно виходить, що не тільки сьогочасні наші філологи проф. Роман Смаль-Стоцький і проф. Пантелеймон Ковалів можуть вияснити походження назви «Україна», але до її вияснення причинилися: правник проф. Сергій Шелухин, мистецтвознавець і історик культури проф. др. Володимир Січинський, пчоловодознавець проф. Микола Гайдак (що краще вивязався в ролі назвознавства в «Словянській Енциклопедії» д-ра Й. С. Ровчека, ніж «єдиний наш назвознавець» Ярослав Рудницький в «Енциклопедії Українознавства», при чому останній приписує статтю проф. Гайдака Мечиславові Гайманові. [13])

В наступних статтях автор цих рядків — історик з 24-літнім стажем наукової праці з побічними філологічними студіями на львівськім університеті, завершеними іспитом у 1928 р. (Яр. Рудницький того не знає, тому що він у тому часі кінчив середню школу) подасть критичний розгляд думок істориків і філологів про назву «Україна». Вкладаючи свою цеглину в досліди над назвою «Україна», вважаю, що кожний, хто докладно обслідує джерела до цієї проблеми, має право висловлювати свої погляди. Натомісць той, що обстоює, що це є царина лінґвістично-ономастичних дослідів, досі ніякої своєї власної праці не вніс до цих дослідів і тільки своїми голословними з демагогічними вигуками доповідями та статтями в пресі баламутить українське громадянство; його ж думки можуть використовувати тільки наші вороги, подібно, як якийсь «Г. Русскій» з «Русского Амеріканского Вестніка» (з 3 серпня 1950) використовує думки Барвінського з Календаря львівської «Просвіти» з 1916 р.

[13]) «Америка», з 12 лютня 1950, ч. 13.

II. ДОСЛІДИ НАД ПОХОДЖЕННЯМ НАЗВИ «УКРАЇНА»

До 1935 р. трималися українські автори того вияснення первісного значіння назви «Україна», яке було подане при вияснюванні значіння тієї назви в староруських літописах у словнику І. І. Срезневського, тобто, що «Україна», це «окраїнна земля». Такого вияснення трималися чільні українські історики проф. Михайло Грушевський [14]) і Іван Крипякевич [15]). Для підкреслення такого вияснювання наводив др. Богдан Барвінський [16]) ще й вияснювання польського історика Самуїла Ґрондського [17]) з 1672 р., що назва «Україна» — це назва землі «у краю» польської річи посполитої. Становища вище згаданих істориків тримався й проф. Дмитро Дорошенко в своїому нарисі про назви «Русь», «Росія» й «Україна» в їх історичному й сьогочасному значінні [18]), хоч цей нарис появився друком 1939 р., коли вже були відомі матеріяли, що обосновують тотожність первісного значіння назви «Україна» з словом «країна», оповіщені д-ром Володимиром Січинським і проф. Сергієм Шелухином.

---

[14]) М. Грушевський: **Історія України—Руси,** т. I, 1-е вид. Львів 1898; 3-е вид. Київ 1913; т. VII: Київ—Львів 1909.

[15]) І. Крипякевич, **Назва,** Українська Заг. Енциклопедія, III, с. 361—3; **Велика Історія України,** Львів—Вінніпеґ 1948, 2-е вид. с. 4—5.

[16]) Б. Барвінський: **Історичний розвій і мапи українсько-руського народу,** Львів 1908; «Звідки пішло ім'я «Україна», Відень 1917.

[17]) S. Grondski: **Hisroria belli Cosacco-polonici,** 1789.

[18]) D. Doroschenko: **Die Namen "Rus", "Russland" und Ukraine in ihrer historischen und gegenwartigen Bedeutung,** Abhandlungen des Ukr. Wissenschaftlichen Instituts in Berlin, III, 1939.

В розвідці «Нові знаходи старих мап України XVII і XVIII ст.» [19]) подав Січинський голяндську мапу з кінця XVII, чи з початків XVIII ст. з означенням «України» для Волині, Поділля, Правобережжя й Запоріжжя (очевидно, як чужинна мапа має багато неточностей, напр., Волинь охоплює Київ і сумежне Лівобережжя поза Трубеж), та з означенням «Окраїна» для Слобожанщини. Другий підважував первісне значіння назви «Україна» як «окраїна» проф. Шелухин, що зібрав багато історичних, картографічних, філологічних і етнографічних матеріялів [20]); наведені ним філологічно-етнографічні матеріяли беруть тепер під розгляд у своїх лінґвістичносемантичних виводах мовознавці проф. др. Роман Смаль-Стоцький і проф. Пантелеймон Ковалів, хоч перший зазначує, що він «ці думки вже 20 років торочив своїм студентам на викладах»[21]), отже можливе, що він раніше незалежно від Шелухина почав розробляти цю проблему, не ділючись про це з ширшим кругом на сторінках преси.

З доказів Шелухина, що назва «Україна» означала первісно «країну», був безспірний поданий ним текст з т. зв. «Пересопницької Евангелії», яку в 1556—61 рр. перекладав з болгарської на українську мову архимандрит пересопницького манастиря в луцькому повіті на Волині єромонах Григорій, а писав Михайло Василевич, син сяніцького протопопа. Шукаючи інших таких зразків назви «Україна» в староукраїнських памятках, звернув я увагу в «Збірнику Народніх

---

[19]) **Праці Географічної Комісії Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові 1935,** с. 119—28.

[20]) **Україна — назва нашої землі з найдавніших часів,** Прага 1936—37.

[21]) Р. Смаль-Стоцький: **Походження й значення назви «Україна»,** «Свобода», Джерзі Сити — Ню-Йорк, 22 березня 1950, ч. 66.

Дум» Катерини Грушевської на думу про сокола, що покинув «свою україну» й полетів у «чужу україну», а «стрільці-булахівці», що йшли до Царгороду, зістрілили його мале соколля з гнізда. Згадка про стрільців-булахівців, що нагадують болохівців з XIII ст., промовляє за давність цієї думи, бо згодом у народніх думах смільчаків, що ходили до Царгороду, називається козаками.

Але найкращі матеріяли, які виказують, що пра- і всеславянське слово «країна» сполучилося на українському ґрунті з прийменником «у» або «в», подібно як і пра- і всеславянське «второк» з прийменником «ві» (вівторок) [22]) — знаходимо в джерелах до історії Карпатської України. Її російський дослідник Олексій Петров (дійсний член НТШ) у своїй передмові до збірки грамот до історії Закарпатської церкви [23]) ствердив, що групи сіл на волоському праві — округи доміняльної управи за часів волоської колонізації Закарпаття й галицького Прикарпаття в XIV—XVII ст. називалися «крайнами». Цю назву «craina» запозичили волохи, (а навіть мадяри у вигляді «kraina», «krainasag») від південних словян болгарів чи сербів і перенесли її в наші карпатські области для означення округи, а не окраїни. В зібраних ним актах називаються карпатські округи спершу справді «крайнами»; є згадані такі «крайни»: берегівська, ужанська, гуманська, маковицька, стропківська, винянська, ужгородська, середнянська й мукачівська [24]). Відтак перейшло слово «крайна» в «країну» і в актах є згадані такі «країни»: Мукачівська, Ужгородська, Гомонянська й Маковицька. Врешті перейшло слово «країна» в «Україну» і тимто єзуїт Міллей згадує в 1662 р. про «Мукачівську Україну й інші України» [25]), маючи на увазі очевидно вище згадані «країни». В польських джерелах XVII ст. маємо про ці округи такі згадки, як «старостове України веньґерскей», «Україна ґраніц веньґерскіх». Очевидно, що слова «крайна», «країна» й «україна» дісталися до актів з мови місцевого населення, що виразно зазначено в єзуїтських річниках австрійської провінції з 1652 р. при згадці про нашого мукачівського єпископа Петра Партенія, якому підчинені були округи «які вони (тобто згадані вище в цих річниках: «русини») звуть країнами». Також угорський остригомський архиєпископ писав у «Короткій інформації» в 1666 р. папському нунцієві у Відні: «Є в королівстві Угорщини різні округи, або, як їх (русини) називають, крайни доміній». Традиція приналежности до «України» серед карпато-українського населення збереглася до наших часів і тому співробітник закарпатських і галицьких москвофільських часописів ігумен мукачівського василіянського манастиря Анатоль Кралицький (1835—94), згадуючи про свої хрестини в родинному селі Вишніх Чабинах на Пряшівщині пише: «Там бо суть ті чесні люди, руські-українці» [26]).

Як стверджує Роман Смаль-Стоцький вже праславяни вживали слова «Країна» для озна-

---

[22]) Подібне явище помічається в говірці простолюддя галицьких надстирсько-надбужанських волостей; старші неграмотні люди й діти дошкільного віку, що чують від бувалих у Львові — «уві Львові» творять назву західньо-української столиці «Ві-Львів», не знаючи, очевидно, її правильної назви.

[23]) **Древнейшые грамоты к истории Карпаторусской церквы,** Прага 1930. (В-во «Slovanska Knihovno»).

[24]) Згадуються там також крайни й по галицькому боці і в Сяніччині: одна не названа й дві в маєтностях Кмітів: собенська й вільшаницька; в Перемищині: брилинська, коростенська й устрицька; в Самбірщині: стрийська й дністровська.

[25]) Вперше подав цей цитат др. Богдан Барвінський у великодному числі львівського «Діла» з 1939 р. в статті про Карпатську Україну й назву «Україна».

[26]) А. Животко: **Преса Карпатської України,** «Свобода» з 14. VIII, 1950, ч. 187 (33 тижневика).

чення простору землі і тому в різних закутках Славянщини прикріпилося це слово як назва окремої області. В південній Словянщині є 3 області, що звуться «Країна», в східній Сербії між Дунаєм, Моравою, Тімоком та Балканськими горами, в Боснії між ріками Уною, Савою та Врбою та словінська Країна — кітловина над верхньою Савою між Юлійськими Альпами, Караванками й Красом. В західній Славянщині — в північній частині водної області Варти є Крайна між ріками Нотецем, Плітвіцою, Брдою, Добринною, Камянкою та Худою. Польські історики обі останні назви, подібно як і назву «Україна», ототожнювали з поняттям «окраїнного краю», покликуючись на те, що названі області лежать на пограниччі. Тимчасом словінська Країна не була граничною словянською областю у давнині, ні також польська Крайна, коли її вперше згадано в актах у 1286 р. Назва ж «Україна» повстала раніше від приналежности Придніпрянщини до Польщі, бо перші натяки про цю назву маємо в Київському літописі з кінця XII ст. Нижче розгляну зокрема кожну вістку в старих наших літописах про назву «Україна», що вживалася безсумніву тільки в значінні «Країни», бо годі приймати, щоби значіння літописної назви «Україна» було інше, ніж слова «україна» в Пересопницькій Евангелії в XVI ст. та було схоже з тими значіннями які надали перейняті й з української мови назві «Україна» дух і тенденція польської і московської мов у пізніших від появи згаданої евангелії століттях з політичних мотивів. Адже на засіданні празького українського Історично-філологічного Товариства, присвяченого питанню початків української нації в 1930 р. [27]), чільні українські мовознавці (серед яких був пок. проф. Степан Смаль-

[27]) **«Откуду есть пошьла Русьская земля»,** Прага 1931.

Стоцький) ствердили, що українська мова розвинулася з праславянської незалежно від московської і польської.

Свій нарис про назви «Русь» і «Україна» почав автор цих рядків друкувати в 1939 р. в «Літературно-науковому додатку «Нового Часу» у Львові. Статті про «Русь» пройшли, а про назву «Україна» пройшла тільки одна стаття (ч. 32 (86); після неї заявив мені редактор цього часопису Зенон Пеленський, що з огляду на навал матеріялів він не друкуватиме покищо нарису про назву «Україна». Він очевидно промовчав, що це був кивок з боку польської цензури, бо коли я подав цей нарис до львівської «Мети», вже перша його стаття разом з заголовком була так сконфіскована (ч. 30, серпень 1938), залишався тільки мій підпис. Згодом я з памяті повторив свої думки в «Історичних нарисах» (Краків 1940) основно ж розробив я це питання з поданням джерел у розвідці «Назва «Україна» (Прага 1941), подаючи їх вислід також в «Історії України» (Прага 1941) та в нарисі про назву України для «Енциклопедії Українознавства», що за редакцією пок. проф. д-ра Івана Раковського накладом «Українського Видавництва» в Кракові почала в 1941 р. друкуватися; моя стаття була вже зложена, але німецька цензура заборонила друкувати далі цю енциклопедію.

Мою розвідку про назву «Україна» подав у бібліографії використаних праць для свого нарису про назву «Україна» у виданій Українським Науковим Інститутом у Берліні енциклопедії українознавства на німецькій мові — Ярослав Рудницький [28]). З мого нарису прийняв цей автор відомість про повторений за Шелухином текст з Пересопницької Евангелії і на основі того він прийняв, що слово «Україна» первісно визначало

[28]) Handbuch der Ukraine, Leipzig 1941, c. 57—62.

«межівну землю, а починаючи з XVI ст. воно почало визначати «країну взагалі». Це він повторив і в перевиданій проф. д-ром Іваном Мірчуком цій енциклопедії в скороченні анґлійською мовою [29]) та в своїх статтях в пресі [30]). В новій «Енциклопедії Українознавства» Мюнхен—Ню-Йорк 1949, І, с. 15) Ярослав Рудницький пише, що «в кінці XV ст. й на початку XVI ст. широко вживали слова Україна на означення пограниччя, а мешканців тих «україн» (як, напр., подільської, волинської чи брацлавської) називали «українянами» або «українниками». З XVI ст. назва Україна вживається тільки в значінні «країни або держави, заселеної українцями». В дальшому значінні як «країна» . . . «дальший край», в народних піснях теж як «вільна земля». На те, що щойно в другій половині XVI ст. назва «Україна» прийняла значіння «країни», не мають попертя в староукраїнських історично-філологічних памятках ні Ярослав Рудницький ні митрополит одної з українських православних церков Іларіон (б. проф. Іван Огієнко) [31]). Тільки Ярослав Рудницький спирається на виясненні німецького філолога б. професора берлінського університету Макса Фасмера назви «анти» як «граничного народу» (ґренцфольк). Не зважаючи на те, що анти, які були на просторі сьогочасної України, Молдавії, Волощини й Болгарії, зникли з історії в 602 р. і в ніяких в староукраїнських памятках немає натяку на їх назву, а від існування антів до появи назви «Україна» в Київському Літописі минуло 585 років, Яр. Рудницький разом з д-ром

29) Ukraine and its People, Накл. Укр. Вільного Університету в Мюнхені 1940.
30) Напр. **«Ще в справі назви «Україна»**, «Америка» Филядельфія, 17. II, 1950, ч. 13.
31) **Історія української літературної мови**, Вінніпеґ 1949—50; пор. Я. Рудницький: **«Українці й «Україна»**, «Новий Шлях», Вінніпеґ 12. VIII. 1950, ч. 61.

Зеноном Кузелею рішили навіть дати німецький синонім для «України» «Ґрецлянд» в «Українсько-німецькому Словнику» (Берлін-Ляйпціґ 1943).

Незалежно від моєї розвідки про назву «Україна» писав проф. Січинський на цю тему в «Українському Краєзнавстві» (Прага 1944, І, с. 9—18) та видав книжку «Назва України» (Авґсбурґ 1948). Його матеріялами доповнила редакція «Енциклопедії Українознавства» статтю Яр. Рудницького. З цих матеріялів найважнішою є згадка про універсал 1580 р. короля Стефана Баторія «в Україні Руській, Київській, Волинській, Подільській і Брецлавській»; виходить з того, що і в польських урядових актах принялося спершу з української мови утотожнювання «України» з «країною» (воєвідством), а щойно пізніше в XVII ст. почали поляки називати Україною тільки заселену козаками Придніпрянщину, на основі чого видумав своє вияснення назви «Україна» Самуїл Ґрондський.

Полеміка між проф. В. Січинським та Я. Рудницьким спонукала забрати слово двох українських мовознавців проф. д-ра Романа Смаль-Стоцького [32]) і проф. Пантелеймона Ковалева [33]). Опрокидаючи «окраїнну» теорію Ярослава Рудницького, «оперту» на його натяках про балтійських пограничників галіндів та германських маркоманів, які нічого спільного не мають з назвою «Україна», Р. Смаль-Стоцький зазначив, що приклади з чужих мов «правильні», але щодо «України» . . . як паралелі не переконливі. Українське мовознавство мусить при вияснюванні назви «Україна» та її формації спиратися передусім

32) **Походження й значення назви «Україна»**, «Свобода», з 22. III. 1950, ч. 66; The Ukrans and the Ukrainians, The Ukrainian Quarterly, VI, 2 (New York) 1950, с. 158—62.
33) Вісті з Н. Т. Ш. «Свобода» з 28. VI. 1950; Походження назви «Україна» (Відчит і дискусія в НТШ), «Америка» з 4. VII, 1950, ч. 1 (50).

на українськім мовнім матеріялі. В ньому міститься вся наша культурна історія, з якого нерозривно одну цілість повязаний розвиток значінь всіх наших слів». Семантичну сферу назви «Україна» окресли в Р. Смаль-Стоцький так: «країна край, поле, земля, простір її». На його думку, «це слово зродилося в семантичній площі племінної назви «поляни». Назва «поляни» утворена від «поле», що мало первісне значіння «отвертий простір землі», себто: «непоподілюваний, неперемежований простір». З того робить він «висновок, що поляни первісно уважали ще свою землю — поля племінною власністю». Згодом вони розподілили «по-краям» племінну землю поміж роди і з уявленою Р. Смаль-Стоцьким цією аграрною структурою вяже він ґенезу слова «Україна». Отже на його думку слово «Україна» повстало з «покраяння» «країни» на «україни» в землі полян. Та джерельних доказів на потвердження свого здогаду Р. Смаль-Стоцький не подає; цитат з Грінченка: «ой по горах, по долинах, по широких українах, ой там козак походжає» не потверджує того, бо говорить про мандрівку козака то «українах» тотожних з «країнами».

П. Ковалів «поклав в основу досліду філологічну методу і зокрема закон функціональної семантики в розвитку слів по формі і змісту. За його думкою слово «Україна» становить собою дальший розвиток від первісної семантеми «україна» як «вкраяна земля» (наділена): «окрема земля», що походить контаміновано від слів «краяти» і «країна». Слово «краяти» дало два семантичні роди: 1. краяти — край (кінець) — окраїна (кінець, границя, погранична земля) і 2. краяти — кра (шматок) — край «окреслена земля) — країна (земля народу), Україна (окрема земля, область) — Україна (національно-державна територія). Цей другий розвоєвий ряд був основою семантичної функції слова «Україна» і ніколи такою функцією не могла бути «окраїна», «погранична земля». Правда, маючи основне значіння «окремої землі», слово «україна» могло в окремих випадках виконувати й функцію «окраїни», тобто «пограничної землі», як це засвідчено в памятках. Але його власна семантема, основна семантична функція цілком інша. Немає ні семантичних, ані формально граматичних підстав звязувати слово «україна» з «окраїною». В міру того, як усі українські землі (україни) поволі об'єднувалися в єдину націю, міняло своє значіння і слово «україна»: ідея окремої землі стала переростати в ідею «окремої землі» з єдиною назвою «Україна» з новою семантичною функцією цього слова, як означення поняття цілої національної території. Від розділювання (краяння) землі на окремі «україни» до об'єднання цих «україн» в одну і теж окрему — землю — Україну — такий шлях розвитку слова «Україна».

В цих семантичних виводах обох мовознавців є цінне безсумнівне те, що вони опрокидують утотожнювання первісного значіння назви «Україна» з «окраїною». Але тому, що вони не розглянули всіх історично-мовознавчих матеріялів до назви «Україна», прийшли вони до хибного здогаду про поділ «країни» на «україни», підчас коли я раніше довів на карпато-українських джерелах, що первісне значіння слова «Україна» було тотожне з словом «країна» без його краяння. Подібно, як слово «країна» в староболгарській мові в окремих випадках означало й окрему пограничну землю, а і в українській сьогочасній мові країною називаємо окрему область без огляду, чи вона є в центрі, чи на пограниччі держави або всієї національної території, і назву «україна» вживалося в старих наших літописях. Проте це слово мало інше значіння від «земельних уділів» себто поділеної княжої землі; не можна теж його

ґенези звязувати тільки з полянською землею, як це робить Р. Смаль-Стоцький, що вказувало б до певної міри на запозичення «поля» від С. Шелухина. Назва «Україна» повставала з прасловянського «країна» через сполучення прийменника «у», або «в» (Вкраїна) в різних закутках нашої батьківщини, задержуючи значіння «вкраяної окремої землі» тотожне з словом «країна» в прасловянській та сучасних болгарській, сербській, словінській, чеській, словацькій і польській мовах. Назва місцевості Країна в Саксонії промовляє за те, що й серед полабських словян було вживане слово «країна». А хоч Р. Смаль-Стоцький за етимологічним словником польської мови Ол. Брюкнера виводить назву ріки Вкри—Укри, над якою жили укрaни, від коріння «венґ-ванґ» витися, закручуватися, а Яр. Рудницький — від «корь» (корч), то все таки без сумніву в основі цієї назви є прасловянське «кря», бож ріка займає також шматок простору. Саме назвою «Вкра—Укра» могли б наші мовознавці попирати свій здогад про викроєння «україни» з «країни», на що одначе в українських історично-лінґвістичних матеріялах немає доказів. Хибно виводить семантичний ряд П. Ковалів: 1) краяти — край — окраїна. Слушність мають Р. Смаль-Стоцький, який стверджує, що слово «країна» в значінні простору є старше від «краю» в цьому самому значенні (раніше слово «край» означало тільки саму границю країни) та М. Гайдак [34]), який виказує, що слово «окраїна» нове в українській мові; в словниках Грінченка й Онацького його немає, є в словнику Уманця і Спілки, як переклад тотожного російського слова. Проте це слово прийнялося в українській літературній мові як потрібне для означення пограничної країни, через сполучення «о» з словом «країна», отже правильна семантема цього слова таки така: край — окраєць — країна (в значінні староболг.) — окраїна.

[34]) «Самостійна Україна», III, 1950, ч. 6—7, с. 21.

У звязку з дослідами над назвою «Україна» залишаються для дослідників історії української мови важливі для складання повного історичного словника української мови такі проблеми: розглянути всі памятки мови й письменства та історичні джерела для встановлення не тільки переходу назви «україна» із значіння «країни» на назву нашої національної території, але також вживання в нашій мові слів «країна»: «окраїна», що прийнялися в українській літературній мові по зразку споріднених славянських мов.

III. ЛІТОПИСНА «УКРАЇНА»

Вперше в писаних памятках виступає слово «Україна» в Київському Літописі за Іпатієвським списком під 1187 р.; літописець, оповідаючи про смерть переяславського князя Володимира Глібовича підчас походу на половців, говорить, що «плакашеся по нем вси переяславци», бо він був князем «всякими добродітельми наполнен — о нем же Украина много постона» (в сьогочасній українській мові: «по ньому Україна дуже жалувала»). Проф. М. Гайдак вказує на становище проф. Шелухина, що «підходив до справи з науковою аналізою правника» й ставив ці літописні речення в звязок з попередніми і тими, що за ними йдуть, і тоді інтерпретував. Така інтерпретація джерельного тексту принята в сьогочасних наукових історичних дослідах, тим то висновки Шелухина як дослідника — історика правильні. «Коли в 1185 р. цей князь, що завжди хоробро боронив усю землю перед половцями, був тяжко ранений, то всі руські «князі бяхуть бо печальні». Колиж у 1187 р. Володимир Глібович помер, то напевно не тільки всі ті князі, що були дуже «печальні», коли він був ранений, але і та земля, всі ті моря, яких він захищав, сумували; тому то «о нем же Украина много постона». Ніяк не може бути — писав Шелухин, — щоби князі і Русь не реаґували своїм жалем через велику втрату для них усіх. Проте Русь і князі не названі спеціяльно, окремо, бо вони увійшли у спільну назву «Україна», якою покривається все, що в неї входить, в тім часі і «Русь». В своїй доповіді про назву «Україна» в Американському Відділі НТШ в Ню-Йорку 1 квітня 1950 р. я зазначив так само, що за Володимиром Глібовичем жалувала вся воююча з половцями й страдаюча від їхніх нападів Україна, тобто Чернігівщина-Сіверщина, Переяславщина, Київщина, Волинь і Галичина, землі, які в сучасному «Слові про Ігорів похід» названі «Руською Землею». Цієї назви в збірному значенні названих земель не міг уживати київський літописець, тому що він «Руською Землею» називав тільки Великокняжу Київщину, отже мусів ужити іншого вислову «Україна», тобто вся тогочасна українська країна — держава з її населенням.

Тут для бібліографічної повноти зазначу ще становище проф. Ілька Борщака з Парижа в "Revue des Etudes Slaves" («Ревю дез Етюд Сляв») в статті «Русь, Мала Росія, Україна» (1948, 141—46): «У протилежність назвам «Русь» і «Мала Русь» — назви книжкові й чужинецького походження, назва «Україна» є народня й словянського походження. Вона визначала спершу пограниччя й край в цілому. Найстарший текст, де зустрічається слово «Україна» це текст літопису 1187 р. (йде відповідна цитата). Літописець хотів тим словом назвати прикордонне князівство Переяславське, або це слово значило в нього цілу Русь, точніше всі південні князівства? Питання ще й досі залишається відверте». Очевидно, це писав шановний професор у 1948 р., після раніших моїх розвідок на цю тему, де я висловлював думку, що літописна «Україна» вживається в тому самому значенні, в якому болгари й серби вживали слово «країна», тобто область, околицю, а в дальшому значенні частину держави на пограниччі. Та в дальших своїх міркуваннях над значенням слова «країна» в сьогочасній українській мові, прийшов я до висновку, що і в старих болгарській і сербській мовах слово «країна» і в староукраїнській «Україна» вживалися в значенні

«країна» взагалі без огляду на центральне чи пограничне положення; адже сьогодні, коли для означення пограничної землі маємо слово «окраїна», то вживаємо його тільки тоді, коли хочемо підкреслити територіяльне відношення, прим., Холмщини чи Закарпаття до материка, але коли ні, то говоримо про холмську, лемківську, закарпатську країну тощо.

Далі читаємо в Київському літописі, що поневолені мадярами галицькі бояри візвали прогнаного колись з Галичини князя Ростислава Івановича Берладничича; він прибув з горсткою своєї дружини в 1189 р. до «Галицької України» й заняв кілька городів, але під Галичем у боротьбі з мадярами був ранений і, схоплений до неволі, помер. У Галицько-волинському Літописі з XIII ст. згадується під 1213 р. про Надбужжя «Берестя, і Угровеськ, і Верещин, і Столпє, Комів, і всю Україну»; в цьому ж літописі під 1268 р. названо населення над Вепром «ляхове українянє», області відокремленої від Польщі. Під 1280 р. князь Лев Данилович після смерти краківського Болеслава хотів відібрати собі «в землі лядській городи на Вкраїні», тобто ті городи, які раніше за Данила належали коротко до Галицької держави (Люблинщина). Врешті під 1282 р. згадується «село на Вкраїниці іменем Воїнь (сьогочасний Вогінь на Холмщині), округа, що належала до волинського князя Володимира Васильковича, тоді, коли Холмщина належала до Даниловичів.

Під впливом староукраїнської мови вживалося слово «Україна» в значенні країни в північно-руських літописах при означуванні незалежної псковської республіки і спірних в XV ст. між литовсько-руською та московською державами «країн» чернигівських Ольговичів між ріками Угром, середньою Окою, верхнім Доном, його

правою притокою Сосною, верхнім Сеймом та верхньою Десною. Так у новгородському Першому СофійськомуЛітописі згадується під 1271 р. про «україну Псковську», про «декілька псковських сіл україни». В Четвертому Новгородському Літописі згадується під 1481 р. «Україна за Окою». У Воскресенському Літописі маємо кілька згадок про «украйни»: під 1480 р. згадана там «україна» за р. Угрою; під 1512 р. читаємо в ньому «на украйну, на Білевські й на Одоєвські околиці»; під 1513 р. згадуються «украйнії околиці»; під 1517 р. про «великого князя украйну, до псковського пригородка до Опочки», та «на україну, на їх вотчину, на Путивльські околиці».

Згадані в цих літописах «україни» — це землі, які Суздальський Літопис з XIV ст. називав у приставленні до Суздальщини «руськими землями», які щойно наприкінці XV і в початках XVI ст. після завзятого опору місцевих князів Ольговичів були опановані та засимільовані Москвою, подібно як республіки Великий Новгород і Псков. С. М. Кучинський вважає, що на тому терені був перший зудар українсько-московський. Але під 1532 р. у Воскресенському Літописі згадується наново, що московському «великому князеві Василієві і його синові князеві Іванові і їх українам лиха ніякого не чинити»; також під 1541 р. «на Рязань, і на Угру, і в Серпухів і по всій Україні». Всі ці згадки відносяться до сьогочасної московської національної території й можна вважати, що «украйна» означає в цих літописах окраїну, пограниччя; але «україни» означають тут не пограниччя, тільки країни, «по всій Україні» державу московських князів Василя та його сина Івана.

IV. ПЕРЕХІД НАЗВИ «УКРАЇНА» В НАЗВУ ВСІЄЇ НАШОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТЕРИТОРІЇ

З розвитком козацтва в придніпрянських степах прикріплялася там назва «Україна», що заступила згодом всі ті означення, які надавали козаки своїй рідній землі: «святоруський берег», «край веселий», «мир хрещений», «мир християнський», «городи християнські», «наша земля християнська», «руські краї» — як це ми бачимо в найстарших козацьких думах про невольників, чорноморську бурю й Марусю Богуславку. В народній пісні про татарський напад Україна — це наче мати:

«Зажурилась Україна, що нігде прожити,
Гей, витоптала орда кіньми маленькії
діти».

Знову ж у козацькій думі про смерть гетьмана Свірговського (в 1574 р.) згадується так, як у Київському Літописі про смерть переяславського князя Володимира Глібовича:

«А Україна сумувала, —
Ой, Україна сумувала,
Свого гетьмана оплакала».

В думі про гетьмана Самійла Кішку читаємо: «хочу в своїй Україні голову покладати». В думі про Івана Коновченка-Вдовиченка згадується, що це «на славній Україні» бувало; разом з козаками пішов у похід вдовин син Івась Коновченко. Він поляг і козаки його «в чужій землі» поховали, а самі «в руські землі» повертали. На зустріч повертаючим з походу козакам виходить

мати Івася Коновченка і питається про свого сина. Один козак відповідає її, що її син «на Україні оженився і взяв він собі жінку багату». Мати втішається цією вісткою, а тоді козак вияснює їй, хто це та багата жінка її сина — Україна. «Ти, мати, не знаєш — говорить він, — що Україна це земля — наша мати, вічно багата, вона горда, бо цареві й королеві голови не клонить, та панщини не робить». Отже, в козацькому розумінні Україна це вільна земля. Таке значення назви «Україна» поширилося серед усього нашого народу в добі розцвіту козацтва.

В своїх піснях і думах виявив наш поневолений Польщею народ тугу за Україною, за тією вільною землею. А що вільною була тільки земля заселена козаками, тому то польська урядова назва «Україна» від половини XVII ст. прикладена до заселених козаками київського й брацлавського воєвідств. Для поляків ці воєвідства були на окраїнах їхньої держави, й тимто вони принято від нашого населення назву «Україна» утотожнили з «окраїною» — «кресами». Але ця назва не походить від поляків, тільки від нашого місцевого населення, що коли почало звати свою рідну землю Україною, то ніяк не могло вживати тієї назви в значенні «окраїни».

Від 40-их років XVII ст. поширювалася назва Україна», як означення нашої національної території з Західній Европі; бачимо це з окремих книжок про Україну, карт із зазначенням України та згадок про неї в західньо-европейських часописах з приводу козацько-польських воєн. Найбільше причинився до популяризації назви «Україна» в Західній Европі твір французького військового інженера Гільйома Ле-Вассера Бопляна, що в 1631—48 рр. був на польській службі й вибудував у 1638 р. на Запоріжжі польську твердиню Кодак напроти впаду до Дніпра

річки Самари. Боплян видав три карти України (1648, 1650 і 1660 рр.) та «Опис України» (1649), що був дуже поширений й переложений на латинську, англійську, німецьку, російську і польську мови. В Західній Европі вже в половині XVII ст., в часі воєн Богдана Хмельницького зараховувано до України, крім Придніпрянщини, Поділля, Волинь, Галичину, Холмщину, Підляшшя й Люблинщину. Коли ж узяти під увагу згадки у польських джерелах від початків XVII ст. про «старостів угорської україни» й «україну угорських границь» та згадку про «мукачівську Україну й інші україни» в листі єзуїта Міллея до єзуїта Міткевича з 1662 р., то назва «україна» відносилася в тому часі й до відділеного державними кордонами від материка Закарпаття.

Після полтавського погрому в 1709 р. протидіючи українській самостійницькій пропаганді Пилипа Орлика (пок. 1742) його сина Григорія й інших мазепинських еміґрантів у Західній Европі і в Туреччині російський уряд послідовно прикладав до Гетьманщини назву «Малоросія», яку без спротиву приняли й українські правники XVIII ст. Назву «Україна» прикладав російський уряд тільки до Слобожанщини й тимто толерував появу часопису з назвою «Український Вістник» у Харкові в 1816 р. Проте спроби царського уряду розділити українців на «малоросіян» і українців не вдалися, бо назву «Україна» зберігав у своїй свідомості народ, що виявляв до неї любов у своїй творчості, згадуючи в своїх піснях про славну бувальщину України. Надхнений духом народу Тарас Шевченко проніс у своїх думах грімкий протест проти царського поневолення України. Завдяки Шевченковій творчості приймалися назви «Україна», «українці», «український» серед усього нашого народу.

В Галичині культ Шевченка почав ширитися щойно після його смерти, а раніше називалися українцями еміґранти римо-католики з Придніпрянщини, що пристали до народовецького руху як Генрик Яблонський і Павлин Свєнціцький (Павло Свій). Слід відмітити, що послідовно називали українським наш нарід польські поети, уроженці України, що творять т. зв. українську школу в польському письменстві, проте польська державна політика в 1919—39 рр. наслідувала політику царського російського уряду і намагалася ділити західніх українців на русинів, лемків (Галичина), українців (Волинь) й тутешніх (Полісся). Одначе нові спроби ворогів української національної окремішности поділити штучно наш нарід на окремі племінні групи не вдаються, тому що нова історична традиція збройної боротьби нашого народу за свою державність від 1917 р. закріпила назви «українці», «Україна» й «український» на всій українській національній території від Попраду по Дон і Кавказ і серед українських поселенців на Сірому і Зеленому Клинах в Азії, в Югославії (Бачка), Сполучених Державах Півн. Америки, Канаді, Бразилії й Арґентині.

V. НАЗВА «УКРАЇНА» Й ОНОМАСТИЧНА ПСЕВДОЛОГІЯ

З оповіщених наших статей[1]) виходить, що назва «Україна» не мала ніколи в українській мові значення «окраїни», хіба, що таке значення стали її в XIX—XX ст. хибно приписувати ті наші дослідники, що не розглянули всіх історично-мовознавчих матеріялів до неї. Тепер українська історично-філологічна наука переходить до денного порядку з «окраїнною» теорією походження назви «Україна». Але в останне реклямований початкуючим дослідником поліських говорів д-ром Іваном Сидоруком в «Свободі» (20 грудня 1950, ч. 295) «загально відомий з його наукової діяльности славіст проф. д-р Яр. Б. Рудницький», лектор української, польської і російської мов (а не як хоче Сидорук: «професор слов'янської філології Манітобського університету») побіч окремого лектора історії української літератури, яким є заслужений її дослідник проф. Леонід Білецький, — далі в торонтському «Гомоні Украни» (ч. 39 (44) з 7 жовтня 1950, «Ще про походженя назви «Україна») і на I-ій Науковій Конференції Канадійського Відділу НТШ в Торонті [2]) в своїй доповіді про «етимологію і псевдологію назви «Україна» обстоює первісне «окраїнне» значення назви «Україна».

Щоб пізати, наскільки Ярослав Рудницький є дослідником української ономастики, слід переглянути його статтю про «Українське назовництво (ономастику)» в «Енциклопедії Українознавства» (зшиток 5, с. 366—68). Там він чваниться своєю збіркою 15 000 назв, але помилки в його енциклопедичний статті наводять сумніви щодо наукової вартости його ономастичної збірки. Ось для прикладу назву міста «Харків» виводить він від річки «Харків», а спитаєте його, а річка від кого має назву? Але не треба питатися «відомого нашого единого ономаста», бо з історичних дослідів відомо, що Харків оснував козацький сотник Харко (ім'я Харко було популярним серед козаків) у 1654 р., а згодом від назви міста почав зватися лівий ручай р. Уди, притоки Донця, «Самбір» виводить він від особової назви «однозначної з грецьким «Автомахос» (по «вченому»), а тим часом це народня назва залісненя околиць міст Старого Самбора й Самбора («Сам бір»), «Ряшів» виводить він, не знаючи розвідки д-ра Осипа Пеленського, від німецького «Райхсгоф», а тимчасом цей граничний город галицької держави існував ще перед німецькою колонізацією Надсяння за польської окупації від половини XIV ст., Ґермаківка в нього польського походження й тому він пише: «Ґермакувка», замість подати такі назви, що їх змінено в українській мові згідно з її духом, як Тернопіль (Тарнополь— від польського гетьмана Яна з Тарнова Тарновського, тестя князя Константина Василя Острозького, що опісля одідичив Тернопіль і залишив у ньому свою фундацію), Жовква (від польського гетьмана Станіслава Жулкевського), Чесанів (польський «Цєшанув) і т. д. Не наводить Рудницький зразків переміни назв міст, про які згадують старі наші літописи: Лтава — Полтава, Вручий — Овруч: Возвягль, Возвягель — Звягель (Новгород Волинський), Ізяслав — Заслав, Лучеськ — Луцьк, Угровеськ — Угруйськ і т. д. З того бачимо наглядно, що варта ономастика без історичних дослідів і сам Рудницький мусить признати, що дослідниками ономастики були наші історики Михайло Максимович, Володимир

[1]) «Самостійна Україна», Р. III, 1950, ч. 10—11, с. 12—17: ч. 12, с. 18—20.

[2]) Український Робітник, Торонто 1 грудня 1950, ч. 48; Новий Шлях, Винипеґ 2 і 9 грудня 1950. ч. 93 і 95.

Антонович, Венедикт Площанський, о. Антін Петрушевич, Олександер Лазаревський, Мирон Кордуба й інші.

Проте Рудницький вважає себе компетентним у «Гомоні України» торочити далі свої пояснення літописних назв «Україна» про переяславську, галицьку, забужанську, псковську, полоцьку й над Окою «окраїни». Слід його справити, що «Україна» над Окою в XV—XVI не межувала з мордвою, а названа так за свою попередню відокремленість від Москви. Хай він наведе повний текст джерела з натяком про «Україну» над Озівським морем, чи український запис з 1501 р. «на вкраїнах от татар», тоді не знайде він там потвердження своєї «окраїнної» теорії. Цитати з поезій Шевченка, наведені ним, також не скріпляють його, бо наш поет ніколи не вживав назви «Україна» в значенні «окраїни», чи — як хоче Я. Рудницький — «маючи перехідне значення від первісного «пограниччя» до значення «цілости українського національного простору». Тільки в Шевченка «Україна» це вся його батьківщина, а в наведених ним цитатах за історичною тогочасною літературою лиш козацька Україна XVII—XVIII ст.

Українські історики при вияснюванні назви «Україна» не брали під увагу реляції італійця Альберта Бянкі-Віміна з половини XVII ст., бож цей венеціянець пояснював собі так назву території козацької України, якою вона тоді була поміж Польщею, Московщиною й Татарщиною; але ж назва «Україна» раніша і нашого, а не італійського походження. Очевидно, коли пишеться про перше «окраїнне» вияснення назви «Україна» в польській історіографії і публіцистиці, то цього не змінює й «відкриття» Я. Рудницького в «Київській Старині» з 1900 р.

Ярослав Рудницький, ніби не хоче зі мною полемізувати, але навіщо відсилає мене до Срезневського; я ще раз зазначую, що його «поради» мені зайві, його «праці» я читаю тільки на те, щоб їх справити, чого доказом є мої рецензії на його писанину. Рудницький робиться ніби «скромним», мовляв митр. Іларіон (проф. І. Огієнко) «висловив свій погляд ще в рр. 1918—19 в праці «Курс українського язика» і триває на цьому становищі з браку переконливих доказів на щось протилежне до сьогодні. Хай триває й «скріплює» його ономаст-псевдолог Ярослав Рудницький.

Бо з доповіді останнього в торонтському Відділі НТШ одно тільки слово приймаю для означення його таки ономастичних дослідів: «псевдологія». Бо ж псевдологією є промовчування Яр. Рудницьким того, що я з карпатоукраїнського терену навів джерельні матеріяли на потвердження» переходу слова «країна» в «україна» і твердити що «проф. Андрусяк... не знаходить історичних підстав на доказ, що слово «Україна» походить від «краяти». Цього останнього мені не треба було доказувати, бо це зробили інші: Шелухин, Р. Смаль-Стоцький і Ковалів, а навіть Яр. Рудницький в «Енциклопедії Українознавства» пише, що назва «Україна» походить від індоевропейського коріня (s) krei — відокремлювати, різати. Проф. д-ра Романа Смаль-Стоцького цілком промовчав Яр. Рудницький, а проф. П. Ковалева поставив між Чапленком і собою як поклонника «окраїнного» походження назви «Україна». Так виглядає ономастична псевдологія Ярослава Богдана Антонєвіча Рудницького. Пора б покінчити в українській науці з гоголівським «ревизором з Петербурга»!

Очевидно погляди наших географів С. Рудницького і В. Кубійовича про межівне положення України між Европою та Азією не можуть входити в рахубу до назвознавчих дослідів, бо назва «Україна» не повстала на межі Европи з Азією.

VI. ПРОФ. ДЖОРДЖ В. СИМПСОН ПРО НАЗВИ «РУСЬ», «РОСІЯ» Й «УКРАЇНА»

У виданнях винипезької української Вільної Академії Наук появився в анґлійській мові нарис канадійського славіста Джорджа В. Симпсона про назви «Русь», «Росія» й «Україна» та їх історичну основу. Цей нарис переповів на сторінках тижневого анґлійського видання джерзіситської «Свободи» (з 18 і 26 грудня 1950 р., ч. 51 і 52 та з 2 і 3 січня 1951, ч. 1—2) Павло Юзик. Щодо походження назви «Україна» Симпсон подає про дві суперечні версії у її вияснюванні: одну випровадити слово від «краю» в значенні країни або околиці, очевидно, дещо перекручено, бо назву «Україна» випроваджується безпосередньо від слова «країна», а не «край», що зрештою Симпсон формулює нижче так: «Українські етимологісти виводять отже цю назву від «край» або «країна», але звязують її з праслявянським «крайон», «кроїти», або «краяти» в значенні різати або ділити. Її первісне значення згідно з цими вченими було: «Країну поділено на земельну власність і на роди або країна, яку племя вважало як «вирізану» з «святої землі» як свою приватну власність й володіння». Ясно, що тут Симпсон обмежується до інтерпретації на свій лад вияснювання проф. Р. Смоль-Стоцького, про наведені мною акти з карпатоукраїнського терену про походження назви «Україна» від «країна» він нічого не знає. Другу версію формулує Симпсон так, що префікс «у» означає пограниччя або кордонний простір старої Київської Руси. Неправильно, бо тільки в польській мові «у краю» означає «на краю землі», в українській мові значення прийменників «у», «в», «ві», «уві» є тотожне «у краю» і «в краю» значить у середині країни.

Щодо назви «Русь» то у свойому вияснюванні Симпсон іде за хибним вияснюванням Шереха в «Енциклопедії Українознавства» (с. 13), начебто вперше царгородський патріярх на початку XIV с. назвав «Великою Руссю» Московщину, а «Малою Руссю» — Україну, коли цей патріярх в дійсності назвав «Великою Руссю» київську митрополію, «Малою Руссю» — галицьку і відтак галицько-волинський князь Болеслав-Юрій II Тройденович назвав свою державу «Малою Руссю». Щойно від переяславської угоди московські царі почали вживати термінів «Велика» і «Мала Русь» в значенні, яке подають Шерех і Симпсон.

VII. ЧИ ДИСКУСІЯ НА ТЕМУ НАЗВИ «УКРАЇНА» ЗАВЕРШЕНА?

Згаданий нарис проф. Симпсона про назву нашої національної території доводить, що навіть чужонаціональні науковці — українознавці цікавляться проблемою походження назви «Україна». Тимто не поважною являється замітка під адресою українських дослідників цієї проблеми в дописі «ТК» про «дитячу ялинку» в Шікаґо («Свобода» з 21 лютого 1951), що на цій ялинці українські «статечні батьки . . . порішують негайно вислати меморіял» у справі вимови «сі—ейч» при назві міста свойого побуту в Америці «до УВАН, щоб за циклем **чому Україна називається Україною,** (підкреслення моє — М. А.) подати нашим науковцям **ще один непотрібний горіх до розкусання».** Зазначую, що дискусія на тему походження назви «Україна» не є тотожна з темою «чому Україна називається Україною», що було проблемою освідомлючих наш нарід брошур і часописних статтей на початку нашого століття аж до визвольних наших змагань у 1917—21 рр. включно в роді популярного нарису проф. М. Грушевського « Хто такі українці й чого вони хочуть?» Чи досліди над походженням назви «Україна» є «непотрібним горіхом до розкусання», хай шановні «статечні батьки» з Шикаґо запитають проф. Симпсона, до якого теж хай вдадуться за порадою, хто з американських анґлістів, міґби пояснити їм, чому їхнє місто вимовляється «Шікаґо», бо це вже не є проблемою українознавчих дослідів,

Досліди і дискусію на тему назви «Україна» можуть вести наші науковці незалежно від уподобань наших «статечних батьків», які супокійно можуть собі забавлятися в той час, коли наші науковці, виснажені фізичною працею в фабриці, пишуть. Очевидно, кожна людина, а в тому науковий дослідник має свій підхід до цієї проблеми. Дехто уважає себе, що він як філологічний феномен одинокий правильно розвязує цю проблему й неґує міркування своїх попередників, дарма що з їх збірки матеріялів на цю тему обильно почав щойно тепер черпати своє знання з цієї ділянки, але він очевидно мусить почванитися, що тільки його думка є правильна. Таке я виношу враження, коли прочитав статтю проф. Пантелеймона Ковалева «Звідки походить форма «на Україні»? («Київ», журнал літератури і мистецтва, Р. II, (Філядельфія) січень—лютий 1951, ч. 1, с. 49—52). Пантелеймон Ковалів розводиться над тотожністю форм «на Україні» і «в Україні», але не бере під увагу таких самих форм при інших географічних назвах не тільки українській, але і в польській мовах. Маємо «на Руси» і «в Русі», «на Литві» і «в Литві», «на Білорусі» і «в Білорусі», «на Московщині» і «в Московщині», але тільки «в Росії» «на Сибірі» і «в Сибірі», «на Словаччині» і «в Словаччині», «на Уграх, Угорщині: Мадярщині» і в «Уграх, Угорщині, Мадярщині», «на «Чехах», але тільки «в Чехії», «в Польщі», але «на Мазовші», «на Мазурщині», при чому слід зазначити, що наше простолюддя називала «Мазурщиною» терен заселений поляками («поляки» — польські пани, «мазури» — польські хлопи); в популярних виданнях писалося, що, напр., містечко Лежайськ, чи недалеко від нього свідоме українське село Дубно на Надсянні лежать «на Мазурщині», тобто окружені польськими оселями. В польській мові крім таких самих форм при вище наведених географічних назвах вживаються побіч форми «на Сибірже» також «на Сиберії». При обласних українських географічних назвах має-

мо: «на Правобережжі» (можлива форма «в Правобережжі», але її не вживається, тільки радше «в Правобережній Україні»), «на «Лівобережжі» («в Лівобережній Україні»), «на» і «в Київщині», «на» і «в Чернигівщині», «на» і «в Полтавщині», «на» і «в Слобожанщині»' «на» і «в Харківщині», «на» і «в Запоріжжі», «на Поділлі» (рідше «в Поділлі») «на Волині», але «у Волині» значить у старій столиці племени волинян над Бугом, тільки «в Галичині», а ніколи «на Галичині», «на» і «в Холмщині», «на» і «в Підляшші», «на» і «в Поліссі», «на» і «в Лемківщині», «на» і «в Закарпатті», «на» і «в Буковині»: «на» і «в Бесарабії», «на» і «в Буджаку», «на» і «у Криму», «на» і «в Подоні», але «на Доні» в територіяльному значенні («на» і «в Донщині»), «в Доні» — в ріці, так само «на Кубані» («на» і «в Кубанщині»), «в Кубані» — в ріці, «на» і «в Сірому Клині», «на» і «в Зеленому Клині» і т. д.

Я не займався б міркуваням Пантелеймона Ковалева над «на Україні», якщоб не закінчення його статті пришите, ні сіло ні пало, до його міркувань «на Україні», де він пише: «Одначе ми (тобто Пантелеймон Ковалів) тут мусимо застерегтися, що наше (тобто Пантелеймона Ковалева) розуміння поняття «вкраєна земля», як первісного значення слова «україна», ніякого відношення не має до розуміння цього поняття у С. Шелухина, який первісне значення слова «Україна» розумів як землю «вкраяну в своє посідання і свобідне володіння організованою силою з мечем і шаблею». Таке фантастичне пояснення, як «краяння мечем і шаблею», ясна річ, не має під собою ніякого наукового ґрунту, але «краяння землі», «вкраяна земля» в розумінні — розділювання землі на окремі шматки, — таке пояснення ґрунтується не тільки на фактах минулого, але й на живих фактах сучасної дійсности». До цих слів Пантелеймона Ковалева, завважую, що досліди над проблемою краяння землі первісними племенами на шматки належать до історії і соціології і тут не може рішати навіть феноменальний філолог, коли він підходить до проблеми тільки з вузьким семантично-філологічним апаратом. Бо факти минулого і сучасної дійсности доводять тільки територіяльне розмежуваня чи територіяльний поділ тільки як наслідок воєн. Перші договори Київської Руси з Византійською Грецією, за Олега й Ігоря попереджувала таки війна («меч») і таки війною («мечем») об'єднали київські князі доокола полян словянські племена в одну державу — «Україну», що в 1187 р. оплакувала переяславського князя Володимира Глібовича. Ще раз зазначую, що в українських історичних джерелах не має найменшого натяку на те, щоб назва «Україна» повстала із «розділювання землі на окремі шматки» — як це висловився вперше проф. др. Роман Смаль-Стоцький, а за ним таки повторив Пантелеймон Ковалів, що в своїй статті в «Києві» навіть не заікнеться, що він повторяє думки висловлені раніше іншим мовознавцем. Могла тільки річка Укра в Західній Славянщині рвати шматок землі на своє русло. На українському ґрунті слово 'Україна» тотожне все з «країною» в інших тогочасних словянських мовах. Для меншої області — волості в Надбужанській Україні в другій половині XII ст. маємо назву «Вкраініця» — для волості волинського князя Володимира Васильковича, відділеної від Волині володіннями спершу Шварна, відтак Льва Даниловичів. Деж має «науковий ґрунт», під собою філологічний феномен для несвоєї теорії «розділювання країни на україни»?

Покищо ніде!

Цим закінчую свій огляд походження й історичного розвитку назви «Україна» і зазначую, що редакція «Енциклопедії Українознавства», прий-

маючи «окраїнну» теорію походження назви «Україна» Яр. Рудницького, а відкидаючи правильне вияснювання проф. Січинським і мною, записала себе в історії української науки так, як записав себе в історії цензор Венедикт Левицький, що сконфіскував альманахи «Руської Трійці», «Зорю» і «Русалку Дністрову».